

כך פותח ג'ורג' ל. מוסה (George L. Mosse) את ההקדמה למהדורה העברית ואת המבוא לספרו 'הנופלים בקרב' (ספרית אפקים - עם עובד, תירגם מאנגלית עמי שמיר, 1993). הספר הוא פרי עבודת מחקר של כ-10 שנים. לצורכי מחקרו, שהה גם בישראל (7-1986), לאחר שקיבל מעמד מיוחד מטעם המכון ללימודים מתקדמים של האוניברסיטה העברית. הסימון [...] מציין דילוגים בטקסט, בין אם דילוג של מספר מילים ובין אם דילוג של מספר עמודים. יחד עם זאת, רוח הדברים - נשמרה:

"כשניגשתי לכתיבתו של ספר זה נקרה בראשי שאלה פשוטה ויסודית למדי: כיצד קרה הדבר, שהמלחמה המודרנית היתה לרכיב קביל ברצף המתמשך של התוויה האנושית? הרי זו שאלה ברורה ומוכנת מאליה לכני דורי, אשר חייהם עוצבו במידה רבה מכוחה של מלחמה: מלחמת האזרחים בספרד בשנות השלושים היתה בבחינת ההתעוררות הפוליטית שלנו, ההזדמנות הראשונה להילחם בנאצים ובפאשיסטים: אז באה מלחמת העולם השנייה, ולבסוף, למי מאתנו שחיו בארצות-הברית - מלחמת וייטנאם. דורות של ישראלים ידעו אף הם את חוויית המלחמה. פירושה של המלחמה המודרנית הוא מוות המוני, ודומני שחשוב להבין כיצד התגברו על זכרון נורא זה, וכיצד, בייחוד באירופה, הוא הפך לעבר מהולל ורב-השראה. מלחמת העולם הראשונה היתה קו פרשת המים, בה נהרגו מיליוני צעירים בקווי החזית, והתנאים שבהם נערכה המלחמה, למצער בחזית המערב, היו חסרי תקדים ומעוררי אימה. ובכל זאת, אפילו לאחר המלחמה הזאת לא עלה בידי שום תנועה פציפיסטית באירופה להכות שורש. ספר זה מבקש, אפוא, לבחון ולנתח, כיצד הפכה מציאות המלחמה, כפי שהתנסו בה הלוחמים, למיתוס אצילי ומרומם נפש. מיתוס בהקשר זה, פירושו עיצובה מחדש של המציאות, הפיכת מה שנחווה באמת ובתמים לאירוע מעולם הדמיון, אשר במקרה שלפנינו מאפיל על האימה והסבל ומעלים אותם מן העין. [...]

מלחמות ניטשו בשם האומה, והמחויבות לאומה היא אשר הניעה צעירים להתנדב למלחמה ועמדה ביסוד תפישתה כמאורע משמח, ולו רק בתחילתה. הנופלים בקרב הוא, אפוא, מחקר בתולדות התודעה הלאומית, וזכר המלחמה המודרנית הוא פרק בתולדות הלאומיות. מסלול כניסתו של זכר הנופלים בקרב לתודעה הלאומית היתה קו חשוב שקישר בין הלאומיות למיתוס חוויית המלחמה. בחינת המיתוס הזה מזמנת אפוא הזדמנות טובה להעמיק את הבנתנו את תופעת הלאומיות, האידיאולוגיה רבת העוצמה מכולן בעולם המודרני, ובה בעת מייחדת לספר חשיבות ומשמעות רבות יותר.

כל עוד משלה בכיפה הכמיהה להגדרה עצמית פוליטית, כגון, במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, הראתה הלאומיות מידה של גמישות, והקיפה מגוון גדול של עמים ודרכי חשיבה פוליטיות; כך, למשל בימים ההם היא קיבלה ואף עודדה את שחרורם של היהודים והתבוללותם. אך לקראת תום ממאה, כאשר מרבית האומות באירופה כבר התבססו כבטחה, פרצה הלאומיות קדימה, ומרבית גילויה - אף אם בשום פנים ואופן לא כולם - תבעו אוטונומיה תרבותית ושלטון מוחלט על אורחות מחשבותיהם ומעשיהם של הבריות. הלאומיות שהתגלתה בעבר באמצעות סמלים, כגון דגל, המנון לאומי או אנדרטות לאומיות, תבעה עתה לעצמה מעמד של דת אזרחית, על חגיגה וטקסיה הלאומיים, ואלה רבו ושגשו במהלך המאה התשע-עשרה. טבעי הדבר, שאומות אחדות התקדמו יותר מאחרות בגיבושה של הדת האזרחית, אך עד לראשית המאה העשרים כבר ניצלו מרבית האומות באירופה סממנים אלה כדי להפוך את האומה עצמה למוקד נאמנותם של נתיניה. לא נתקשה לשער, מה היתה משמעותו של תהליך זה לגבי מיתוס חוויית המלחמה: ככל שגברה והתחזקה תחושת הלאומיות, גברה יעילותו של המיתוס בשינוי פניו של זכרון המלחמה. מלחמת העולם הראשונה היתה קו פרשת המים בתולדות התפתחות הלאומיות, כשם שהיתה בכל שאר ההיבטים של תולדות אירופה. הלאומיות קיבלה דחף חדש מכוח המלחמה, שהרי היא נלחמה באויבים שאיימו להרוס את האומה. [...] בה בעת רכשה האומה לעצמה מוקדים חדשים של פולחן לאומי וניצלה את זכר הגבורה של החיילים וקרבנם למען המולדת. [...]

מה היה, אפוא, תפקידו של זכר הנופלים בטיפוח הלאומנות ופריצתה קדימה כתביעתה ליתר שליטה על מחשבתו של הפרט ומעשיו? זכר הנופלים בקרב נשמר וקסמו לא פג בדרכים רבות, ובידי בעלי נטיות פוליטיות מגוונות ובני מעמדות חברתיים שונים. מעטים, כמו הציירת הגרמניה קיטה קולביץ, אשר שכלה את בנה-יחידה במלחמה, פנו אל הפציפיזם המהוסס ופעלו בקרב העניים והרעבים. אך מרבית האנשים היו לפטריוטים כדי למצוא משמעות למוות. ואולם בחיבור זה אין ענייני באבל הפרטי, אלא באבל הציבורי, זה שהוכתב וכוון בידי המדינה. [...] פולחן הנופלים בקרב, כפי שהשתקף באנדרטות המלחמה, בכתבי-הקברות שבהם נטמנו הנופלים בקרב ובטקסי הזכרון, יכול להשכילנו במשהו על-אודות האופן שבה מציגה האומה את עצמה. כפי שנראה להלן, מעטות אנדרטות המלחמה המבקשות להביע מסר בדבר רשעותה של המלחמה. [...]

אבחנות אלה באשר ללאומיות באירופה ולתפקיד שמילא זכר הנופלים בקרב בגיבושה של מיתוס חוויית (המשך מעבר לדף)

המלחמה, תקפות ואפשר להחילן גם על הקשרים לאומיים אחרים. למסורות אירופיות, ובכלל למגוון הרחב של תופעת הלאומיות ביבשת, נודעה השפעה רבת חשיבות בגיבושה של ישראל כמדינה. יתר על כן, דומה כי בישראל יש יותר אנדרטות מלחמה מאשר ברכות מדינות אירופה. על אלה יש להוסיף את בתי-הקברות הצבאיים ואת טקסי הזכרון הרבים. הניתוח ההיסטורי של אנדרטות המלחמה בישראל ואופני ההנצחה של הנופלים במלחמותיה מצוי אך בחיתוליו. [...] אין צורך להעמיק ולחקור כדי לגלות את הסיבה להזנחה יחסית זו: סוגיית הנופלים בקרב היא שאלה רגישה ביותר, הנוגעת לחלק גדול באוכלוסייה, ונודעת לה השפעה רבה על הרגישויות הלאומיות. הניתוח ההיסטורי דורש מן העוסקים בו במידה של ריחוק מנושא מחקרם, וגישה זו, נקל לטעות בהערכתה ולתארה כהעדר רגישות ותודעה לאומית.

בשעה שבאירופה שלאחר ההלם של מלחמת העולם השנייה נגרע משקלם של שיקולים אלה ופולחן הנופלים בקרב איבד הרבה מהמסר הפטריטי שלו, ישראל עודנה נתונה במלחמה שפציעה טריים מכדי שיהיה בה מקום לניתוח ביקורתי על-אודות התפקיד הלאומי של חללי המלחמה ומיתוס חוויית המלחמה. [...]

ההבדלים באופני ההנצחה והזכרון יתגלו בלא ספק בעתיד, אך אפילו ההשוואה שערכתי בין אירופה לישראל מותירה את הרושם, שלמצער במדינות המפותחות יש קווים משותפים לאופני הנצחת הנופלים והעלאת זכרם, גם אם התכנים עשויים להשתנות ממקום למקום. [...]

ספר זה עוסק בעמידתם של גברים מול פני המלחמה המודרנית ובתוצאותיו הפוליטיות של אותו עימות. [...] מלחמת העולם הראשונה עומדת במוקד הספר הזה, שכן בה לבש המפגש עם ההרג ההמוני ממד חדש. [...]

במהלך המלחמה ובמיוחד אחריה נטלו ועדות לאומיות לדיהן את המשימה של קבורת הנופלים והנצחת המלחמה. ניחום האבלים נעשה ברמה הציבורית והפרטית, אולם תוך הזכרת תהילת המלחמה ולא אימיה, יעודיה - ולא הטרגדיה שנתלוותה לה. אלה שדאגו לתדמיתה ולשמיה הטוב של האומה כשוך הקרבות, שקדו על יצירת מיתוס, שיטול את העוקץ מן המוות במלחמה וידגיש את המשמעות העמוקה הנודעת ללחימה ולקרבת. הללו מצאו להם תמיכה בסיפורת ובשירה שהניבה המלחמה, וכך בטקסים לזכר הנופלים במלחמה. המטרה היתה להפוך לקביל ואף חשוב את העבר שאין להשלים עמו, ולא רק כדי למצוא בו ניחומים, אלא מעל הכל כדי לתת צידוק לאומה שבשמה ניטשה המלחמה.

המציאות של חוויית המלחמה הפכה ברכות הימים למה שאפשר לכנות כ"מיתוס חוויית המלחמה". [...] "מיתוס חוויית המלחמה" נועד להסוות את המלחמה ולהביא לגיטימציה של חוויית המלחמה; תכליתו היתה לעקור את מציאות המלחמה ולתפוס את מקומה. זכרון המלחמה עוצב מחדש ושיווה לו אופי של חוויה מקודשת. [...] פולחן הנופלים בקרב היה לאבן הפינה של דת הלאומיות אשר פרחת אחרי המלחמה. [...] תודות למיתוס שהחל להקיפה נעשתה חוויית המלחמה מקודשת. ואולם בד בבד נתפשה המלחמה ואף אומצה בצורה שונה בתכלית, על-ידי פחות ערכה באמצעות קישורה עם חפצים מחיי היום-יום. [...] המיתוס של חוויית המלחמה לא היה כולו יציר בדמיון. אחרי ככלות הכל, הוא קסם לאנשים שהתנסו בפועל במציאות של המלחמה וביקשו לעבד, ובה בעת להנציח, את זכרה של מציאות זו. [...]

מלחמת העולם הראשונה לא היתה הסכסוך המזוין הראשון שבו המיתוזציה של חוויית המלחמה הקלה על בני-האדם לשאת את מציאותה הקשה. מלחמות המהפכה הצרפתית ומלחמות השחרור של הגרמנים נגד נפוליון היו ערש המיתוס של חוויית המלחמה; מיתוס זה מילא צורך שלא היה קיים במלחמות קודמות, בהן השתתפו צבאות של שכירי חרב אשר לא היה להם עניין רב במטרות שלשמן לחמו. המלחמות המהפכניות היו הראשונות שבהן לחמו צבאות של אזרחים, אשר אוישו במקורם על-ידי מספר גדול של מתנדבים המסורים בלב ונפש למטרה ולעם. הנופלים במלחמות אלה היו חברים לגשק, בניהם ואחיהם של אנשים מוכרים, ועל כן היה צורך לתת לגיטימציה וצידוק לקרבנם. במלחמות אלה מילאו המתנדבים לראשונה את התפקיד של יוצרי מיתוס. [...] במלחמות המודרניות הראשונות נולד המיתוס של חוויית המלחמה. [...] כבר ב-1914 עמדו אבני הבניין של מיתוס חוויית המלחמה על כנם, או שימשו נושא לדיון מקיף: כיצד יש לכבד את הנופלים במלחמה; אילו סמלים צריכים להביע האנדרטות לנופלים, וכיצד אפשר להשתמש בטבע ובנצרות גם יחד כדי להדגיש את הלגיטימיות של המוות והקרבת במלחמה. [...]

מיקומו של מיתוס חוויית המלחמה בתוך רצף היסטורי מעורר שתי שאלות, אשר חשיבותן הקיימת ועומדת אינה צריכה הסבר: האם תחושת ההתעלות והעימות עם חוויית המלחמה והמוות במלחמה מביאים למה שאפשר לכנות ביותר של המלחמה המודרנית וקבלתה כחלק מן החיים הפוליטיים והחברתיים? האם המיתוס של חוויית המלחמה כולל בתוכו תהליך של התבהמות ואדישות לחיי אדם באשר הוא אדם, תהליך שעתידי היה לחזור על עצמו וללבוש צורה של הרג המוני רחב היקף עוד יותר בימינו?"